

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Kristina Meršak

Reprezentacija narodov nekdanje Jugoslavije v slovenskih televizijskih serijah

Diplomsko delo

Ljubljana, 2009

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Kristina Meršak

Mentor: doc. dr. Peter Stanković

Reprezentacija narodov nekdanje Jugoslavije v slovenskih televizijskih serijah

Diplomsko delo

Ljubljana, 2009

REPREZENTACIJA NARODOV NEKDANJE JUGOSLAVIJE V SLOVENSKIH TELEVIZIJSKIH SERIJAH

Narodi s področja nekdanje Jugoslavije, kot so Hrvati, Bošnjaki, Srbi, Makedonci in Črnogorci, predstavljajo pomemben delež slovenske populacije oziroma največjo skupino *Drugih* v Sloveniji. Kot taki pa so pomembni tudi zato, ker posredno pripomorejo k konstrukciji slovenske nacionalne identitete, ki se vzpostavlja v nasprotju z vsem, kar prihaja s tega področja. Skladno s tem so se o priseljencih s področja nekdanje Jugoslavije postopoma razvili etnični stereotipi, ki so prisotni tako na vsakdanji ravni kot tudi v slovenski medijski produkciji, kot so nanizanke in nadaljevanke. Analiza dveh najbolj gledanih serij v obdobju od leta 1998 do leta 2008, ki sta bili predvajani na komercialni televizijski postaji Pop TV, je pokazala, da se že obstoječi stereotipi o priseljencih v slovenski družbi zgoj reproducirajo. V serijah *Tv Dober dan* in *Naša mala klinika* gre namreč zgoj za reprezentacijo ene etnične skupine, in sicer Bošnjakov. Ti so na humoren način reprezentirani kot neinteligentni, ruralni, preprosti in sploh nižje duhovno razviti. Takšne reprezentacije pa zgoj utrjujejo, podpirajo in naturalizirajo že obstoječe stereotipe o Bošnjakih v sodobni slovenski družbi.

Ključne besede: reprezentacija, stereotipi, priseljenci.

REPRESENTATION OF NATIONALITIES FROM EX-YUGOSLAVIA IN SLOVENIAN TELEVISION SERIES

Nationalities from ex-Yugoslavia, such as Croats, Bosniaks, Serbs, Macedonians and Montenegrins, represent a significant proportion of population in Slovenia, respectively the largest group of »Others« in Slovenia. As such, they are very important, as they contribute to Slovenian national identity structure, which is established in contrast to the area they live in. Therefore a great deal of stereotypes evolved regarding immigrants from other ex-Yugoslav republics. Stereotypes are present on a daily basis and also in Slovenian media production, such as serials or series. Analysis of the two best watched series in 1998 and 2008 period, produced in a commercial television station Pop TV, demonstrated that the existing stereotypes on immigrants in Slovenian society are being merely reproduced. The series "Tv Dober dan" and "Naša mala klinika" represent basically only one ethnic group, the Bosniaks. They are represented in a humorous way as non-intelligent, rural, simple and generally spiritually underdeveloped. Such representations are merely strengthening, supporting and naturalizing existing stereotypes on Bosniaks in modern Slovenian society.

Key words: representation, stereotypes, immigrants.

KAZALO

1	UVOD.....	5
2	KONCEPTUALIZACIJA POJMOV.....	7
2.1	KONSTRUKCIJA NACIONALNE IDENTITETE.....	7
2.1.1	Konstrukcija slovenske nacionalne identitete	9
2.2	PRISELJEVANJE V SLOVENIJO S PODROČJA NEKDANJE JUGOSLAVIJE. 11	
2.2.1	Zgodovinski oris priseljevanja	12
2.2.2	Sodobni priseljenci in njihov status	13
2.3	STEREOTIPI IN PREDSDODKI O ETNIČNIH SKUPINAH.....	15
2.3.1	Stereotipi o »Balkancih«	18
3	ANALIZA REPREZENTACIJ NARODOV NEKDANJE JUGOSLAVIJE.....	20
3.1	METODOLOGIJA	20
3.2	VZOREC	22
3.3	ANALIZA	24
3.3.1	Fata - Tv Dober dan	24
3.3.2	Veso – Naša mala klinika.....	29
3.4	UGOTOVITVE	33
4	SKLEP	36
5	LITERATURA	38

1 UVOD

V Sloveniji po podatkih Popisa prebivalstva iz leta 2002 živi preko 100.000 priseljencev iz držav nekdanjih skupnih republik: Hrvaške, Srbije, Bosne in Hercegovine, Makedonije in Črne gore. Ni pretirano trditi, da teh slabih šest odstotkov skupne slovenske populacije pravzaprav tvori najbolj številčno novo avtohtono skupnost. Ti priseljenci sestavljajo največjo skupino *Drugih* v Sloveniji. Razvili so neke svoje specifične kulturne forme, s katerimi poskušajo ohranjati izvorno identiteto. In kdo so to? Če uporabimo najbolj razširjen izraz za priseljence iz nekdanje Jugoslavije – to so *Čefurji*. Beseda, ki ima diskriminatorne in zaničevalne konotacije in s katero so izenačene vse razlike, ki med temi priseljenci obstajajo, je postala skorajda »uraden« naziv za to družbeno skupino. Stereotipizacija teh priseljencev se ne pojavlja zgolj na zdravorazumski ravni v vsakdanjem življenju »malega človeka«, temveč tudi v akademskem prostoru, bodisi namerno ali nenamerno. Kljub stereotipni podobi priseljencev iz nekdanje Jugoslavije, ki se pojavlja praktično na vsakem koraku, pa so njihove kulture med Slovenci še vedno izjemno popularne, pa naj bo to množično romanje Slovencev na srbski festival trubašev v Guči, kulinarični specialiteti, kot sta burek in čevapčiči, ali pa izjemno dobra obiskanost koncertov glasbenih izvajalcev iz nekdanje skupne države, kot sta Oliver Dragojević ali Ceca Ražnatović.

Takšna ambivalentnost se kaže tudi v popularni kulturi. Medijske konstrukcije realnosti se namreč vedno prepletajo z vsakdanjo realnostjo. Vprašanje je le, kako globoko v resničnost posegajo. S tega vidika so zanimivi predvsem tisti medijski teksti, ki so prisotni v vsakdanjem življenju ljudi. Gre za medijsko produkcijo, ki je močno prepletana z vsakdanom, celo do te mere, da se zdi, kot da ji ni potrebno namenjati večje pozornosti, češ da je preveč banalna, trivialna. Tu imam v mislih televizijske nadaljevanke in nanizanke, ki so postale vsakdanja rutina več sto tisočim Slovincem. Te nadaljevanke in nanizanke so vedno odsev predstav in stereotipov v družbi, obratno pa lahko ti isti medijski teksti vplivajo na konstrukcijo ali utrjevanje novih mitologij, stereotipov in predsodkov. Cilj diplomskega dela bo tako osvetliti pomen, ki ga imajo televizijski žanri, kot so nanizanke in nadaljevanke, pri sami percepciji in stereotipni podobi priseljencev s področja nekdanje Jugoslavije. Raziskovalno vprašanje je sledeče: na kakšen način so v slovenskih nanizankah in nadaljevankah reprezentirani

pripadniki narodov iz nekdanje Jugoslavije, torej Hrvati, Srbi, Bošnjaki, Črnogorci in Makedonci? V analizo bosta vključeni dve najbolj gledani slovenski televizijski seriji v obdobju od leta 1998 do leta 2008, ki sta bili predvajani na komercialni televizijski postaji Pop TV. Na izbranih serijah bodo uporabljene kvalitativne interpretativne metode za analizo vizualnih tekstov, kot je semiotični pristop.

Diplomsko delo bo razdeljeno na dva obsežnejša dela. V prvem delu bodo opredeljeni osnovni teoretski koncepti, kot so konstrukcija nacionalne identitete, stereotipi in predsodki. Poleg tega bo v tem delu bolj podrobno opisana migracijska zgodovina priseljencev s področja nekdanje Jugoslavije in njihov socialno-ekonomski status. Drugi del pa bo bolj empirične narave. Sprva bo opredeljena metodologija in nekaj osnovnih pojmov iz semiotike, ki bodo služili kot orodje za analizo medijskih tekstov. Sledila bo sama analiza izbranih nanizank in nadaljevanj ter implikacija teoretičnih konceptov na konkretne primere, ugotovitve o rezultatih analize in sklep.

2 KONCEPTUALIZACIJA POJMOV

2.1 KONSTRUKCIJA NACIONALNE IDENTITETE

Kljub globalizacijskim procesom, ki se dotikajo skoraj vsakega posameznika, nacionalizem in nacionalistična gibanja nikakor niso stvar 19. stoletja, ko so se v evropskem geografskem prostoru nacionalne države šele pričele formirati. Težnje različnih etničnih skupin po konstituciji lastne nacionalne države so še vedno močno prisotne v družbenem, političnem in medijskem prostoru. Nacionalna država ni neka odmrta in pozabljena frakcija, saj kljub različnim integracijskim procesom še vedno vztraja. Še več, ravno zaradi globalizacijskih in ostalih interakcijskih procesov prihaja vse bolj v ospredje vprašanje pripadnosti, nacionalnosti, ki deluje kot vezivno tkivo med posamezniki.

Nacionalizem bo obravnavan kot psihološki pojav, in sicer kot »pripadnost posameznikov nizu simbolov in prepričanj s poudarjenimi skupnostnimi vezmi med člani političnega reda« (Giddens 1991, 365). Sociolog in zgodovinar Eugen Lemberg je nacionalizem označil kot nek sistem idej, vrednosti in norm, zamisel o svetu in družbi, po kateri se veliko družbenih skupin zaveda, kam pripada, temu občutku pripadnosti pa pripisuje poseben pomen oziroma vrednost. Ali z drugimi besedami, integrira skupino in jo razmejuje od okolja. Lemberg v nadaljevanju razčleni jedro, okoli katerega se kristalizira zavest skupine o njenem specifičnem mestu: skupen jezik, izvor, značaj in kultura ali podrejenost v okvirih neke države (Lemberg v Alter 1991, 224). Nacionalna država pa bo razumljena kot »niz institucionalnih oblik vladanja, s katerimi vzdržuje administrativni monopol nad ozemljem z določenimi ločnicami (mejami), njeno vladanje pa je določeno z zakonom in neposrednim nadzorom nad sredstvi notranjega in zunanjega nasilja« (Giddens 1991, 370).

S pojmom nacija označujemo skupnost znotraj jasno razmejenega ozemlja, ki je podrejena enotni administraciji, vzajemno nadzorovani tako s strani notranjega državnega aparata, kot s strani drugih držav. Podoben pojmu nacija je pojem narod, ki pa za razliko od nacije ne predvideva nujen obstoj države, ki združuje vse pripadnike nekega naroda v nacionalno državo. Narod razumemo kot družbeno skupino, ki se je na podlagi različno nastalih

zgodovinskih, jezikovnih, kulturnih, religioznih ali političnih pogojev začela zavedati svoje enotnosti. Narod pomeni predvsem zavest družbene skupine o tem, da predstavlja narod oziroma da hoče to postati, in zahtevo za politično samoodločbo. Poleg tega pa se narodu običajno pripisuje višji in bolj univerzalen pomen kot pa socialnim kategorijam, kot so razred, religija ali družina (Alter 1991, 232).

V razvoju nacionalne zavesti družbene skupine spodbujajo predvsem jezik, kulturo, religijo, politične cilje in zgodovino, v ozadje pa potisnejo druge lokalne, politične, univerzalne ali religiozne trenutke, ki bi utegnili spodkopati njihovo združitev (Alter 1991, 233). To pomeni, da nacija sama izbere tiste prvine, za katere meni, da so pomembne za konstitucijo nacionalne identitete in za vzpostavljanje razlik med drugimi nacijami in narodi. Narodi in nacije po tej logiki torej niso naravno dane in že vnaprej obstoječe družbene formacije, temveč so predvsem ideološki konstrukti, s pomočjo katerih osmišljamo svojo identiteto in mesto v družbi.

Postopoma se iz nacionalne zavesti razvije nacionalna kultura, ki je kombinacija vsebinskih, »notranjih« in razlikovalnih elementov. Mitja Velikonja pravi, da je nacionalna kultura selekcionirana »kultura naroda« in hkrati konstruirana »kultura za narod«. Je kulturna osnova naroda ali nacionalne države, ki je močno institucionalizirana, ima hierarhijo vrednot in institucij, ki jo podpirajo. Ko pa je nacionalna kultura zgolj ideologija vladajočega naroda v državi, se predstavlja kot večvredna od drugih, manjšinskih (Velikonja 2002, 288). Tako je na primer »slovenska kultura« predstavljena kot dominantna nad tisto, ki so jo razvili priseljenci s področja nekdanje Jugoslavije. V tem kontekstu torej v vrednostnem sistemu kotira slovenska nacionalna jed potica višje od pasulja, srbske specialitete, ne glede na to, katera jed bo med posamezniki bolj priljubljena.

Večvrednost dominantne kulture nad manjšinskimi pa je le ena plat medalje. Kdo je Slovenec in katere lastnosti so tiste, ki ga ločijo od Neslovenca, so vprašanja izjemnega pomena za ustvarjanje lastne in - kar je na tem mestu bolj pomembno - kolektivne identitete. Vprašanje slovenstva namreč predpostavlja obstoj nasprotnega pola neslovenstva, torej vsega, kar pojem Slovenec izključuje. »Čeprav nam je že dolgo znana preprosta in eksaktna definicija

identitete, ki se glasi $A=A$ in $A\neq B$, nam drugi člen definicije prikaže problem identitete v dokaj nestabilni luči. Kolikor upoštevamo, da je za določitev identitete potreben nekdo, ki ni A, nam povsem simptomatično postane vprašljiv tudi sam A« (Praprotnik v Razpotnik 2002, 18). Za boljše razumevanje fenomena nacionalne zavesti in nacionalne kulture se bomo v nadaljevanju bolj podrobno posvetili konstrukciji slovenske nacionalne identitete.

2.1.1 Konstrukcija slovenske nacionalne identitete

Pri Slovencih je imela že od vsega začetka pri konstrukciji narodne zavesti vodilno vlogo ravno kultura. Dimitrij Rupel je opredelil pojem slovenski kulturni sindrom, ki pomeni »priviligirano vlogo kulture, zlasti literature, tudi v političnih zadevah« (Rupel v Velikonja 2002, 292). Slovenci naj bi bili narod, ki je bil »rojen iz besede«, ki ima, kot pravi slovenski pisatelj Ivan Cankar, »namesto topov kulturo« (Velikonja 2002, 292).

Velikonja razume slovenski nacionalizem kot tipični primer kulturnega nacionalizma zaradi izpostavljene vloge jezika in kulture/literature in pa zaradi narave njegovih nosilcev, ki so bili na začetku izključno kulturniki in intelektualci. Posledično se je uveljavila praksa, da so kulturniki prekvalificirali in razumeli strateška in politična vprašanja kot predvsem kulturna ali jezikovna. Slovenska nacionalna kultura je namreč nastala »pred oblikovanjem slovenske nacionalne države v zapletenih pogojih zunanjih političnih in kulturnih pritiskov, menjav strateških usmeritev slovenske družbe, sobivanja občutkov kulturne manjvrednosti in večvrednosti ter notranjih pritiskov« (Velikonja 2002, 292). Slovenska nacionalna kultura se je oblikovala v 19. stoletju v nasprotju s nemškim narodom, ki je bil tedaj v položaju vladajoče družbene skupine na Slovenskem.

Med drugo svetovno vojno so na Slovenskem obstajale štiri dominantne ideologije, in sicer ideologija naroda, ideologija katolicizma, ideologija socialne pravičnosti ali socialistična ideologija in liberalistična ideologija, ki jo je podpiralo meščanstvo (Stankovič 2002, 46). Po drugi svetovi vojni je v boju za prevlado zmagala socialistična ideologija, zato so se leta 1945 Slovenci združili skupaj z ostalimi južnoslovanskimi narodi v Socialistično Federativno republiko Jugoslavijo (SFRJ). Vladajoča stranka v SFRJ je bila partija, ki je imela ustavno

zagotovljene privilegije s formalno samoupravnim, v resnici pa z državno vodenim gospodarstvom z nedefinirano družbeno lastnino (Repe 2002, 6).

V šestdesetih letih 20. stoletja se začnejo v SFRJ kazati idejnopolitična razhajanja med slovenskimi politikami in med Centralnim komitejem Zveze komunistov Jugoslavije. Slovenski politiki so si namreč prizadevali za decentralizacijo, samoupravljanje in upoštevanje ekonomskih zakonitosti, v Centralnem komiteju pa so vztrajali pri centralizmu, močni partiji in kontrolnem represivnem aparatu. Poleg tega pa se je takrat pojavila ideja o oblikovanju jugoslovanskega naroda z enotnim jezikom, ki bi bil srbohrvaščina, ostali jeziki pa bi imeli status narečja. Slovenski politiki in kulturniki so se temu uprli ter dosegli, da se je začela slovenščina znova uporabljati v javnosti in uradnih zadevah (Repe 2002, 15).

Kriza SFRJ se začne v osemdesetih letih, saj je bila federacija takrat konstantno v krizi, še bolj intenzivna pa kriza postane po Titovi smrti leta 1980. Božo Repe v knjigi Jutri je nov dan: Slovenci in razpad Jugoslavije navaja, da so bile »razlike v kulturi in ekonomski razvitosti (7 : 1 med Slovenijo in Kosovom), indiferentnost, medsebojno nepoznavanje oziroma stereotipne predstave drug o drugem v osemdesetih letih večji kot kdajkoli po vojni« (Repe 2002, 25). Pretok informacij je brezhibno potekal predvsem znotraj republik. Slovenci so na Jugoslavijo gledali z mešanimi občutki, pogledi pa so se z naraščanjem jugoslovanske krize homogenizirali. Poleg tega pa se je krepil občutek, da Slovenija zaostaja, saj naj bi po podatkih oblasti kupna moč Slovencev, ki je sredi sedemdesetih let znašala 80 odstotkov kupne moči Avstrijcev, sredi osemdesetih padla na 45 odstotkov (Repe 2002, 25).

Postopoma so zaradi vse večjega poglobljanja krize postale tudi vrednote popolnoma različne. Pri Slovencih je tako prevladoval ekonomski »egoizem« (kot so jim pogosto očitali v Beogradu), usmerjenost na Zahod, potrošništvo in želja po modernizaciji, ki naj bi iz Slovenije čim prej naredila postindustrijsko družbo in jo izenačila z razvitimi evropskimi državami. Nacionalizem v Sloveniji je izhajal predvsem iz zavesti, da je Jugoslavija postala »cokla« v vseh težnjah, vzrok za njegov nastanek pa lahko najdemo v naraščajoči krizi. Že takrat je bil nacionalizem usmerjen predvsem proti priseljencem z juga (Repe 2002, 26).

Različni pogledi na prihodnost Jugoslavije so prispevali k temu, da se je na Slovenskem do sredine osemdesetih let v obliki raznih alternativnih gibanj razvila močna civilna družba, ki je imela osrednjo vlogo pri procesih demokratizacije. Takrat sta se procesa demokratizacije družbe in nacionalne emancipacije močno prepletala. Repe v spremni besedi prej omenjene knjige piše, da je imela pri oblikovanju nacionalnega programa pobudo predvsem intelektualna opozicija, zbrana okrog raznih revij, zlasti Nove revije (Repe 2002, 7).

Skupaj z oblikovanjem prve samostojne slovenske države se začne novo nastali nacionalizem usmerjati proti priseljencem iz ostalih republik. Ti postanejo osrednji *Drugi* v slovenski družbi. Zato bo v naslednjem poglavju pozornost posvečena ravno njim. Podrobneje bodo predstavljeni vsi vali ekonomskih migracij, ki imajo za posledico dejstvo, da so ravno ti priseljenci danes najštevilčnejša manjšina v Sloveniji.

2.2 PRISELJEVANJE V SLOVENIJO S PODROČJA NEKDANJE JUGOSLAVIJE

Preden začnemo z opisovanjem zgodovinskih valov priseljevanja v Slovenijo, je potrebno opredeliti pojem etnije. Le-to je namreč »kulturna kategorija, ki pomeni določene vedenjske vzorce, ki se prenašajo iz generacije v generacijo, in ni nujno povezana z državnimi mejami« (Razpotnik 2002, 44). Etnično identiteto pa bomo razumeli kot tisto kolektivno identiteto, ki je dodeljena z rojstvom v določeni skupnosti. Ima šest konstitutivnih elementov: kolektivno ime, mit o skupnem izvoru, skupno zgodovino, kulturo, navezanost na določeno ozemlje in občutek solidarnosti (Smith v Šabec 2002, 152). Za razliko od nacionalne identitete pa ima etnična manj izrazito politično dimenzijo.

V spremni besedi h knjigi *Priseljenci* Miran Komac razvrsti etnične skupine v dve skupini: na zgodovinske narodnostne manjšine in na »nove« avtohtone skupnosti. Med slednje uvrščamo pripadnike narodov nekdanje skupne jugoslovanske države, ki so se v Slovenijo priseljevali v celotnem obdobju njenega obstoja, posebej intenzivno od sredine šestdesetih let prejšnjega stoletja predvsem zaradi ekonomskih razlogov (Komac 2007, 1). Zato bomo tudi obravnavane priseljence s področja nekdanje Jugoslavije razumeli kot novo avtohtono skupnost.

2.2.1 Zgodovinski oris priseljevanja

Druga svetovna vojna je bila pomembna prelomnica v migracijski zgodovini Slovenije, saj pred tem Slovenija še ni bila dovolj gospodarsko razvita, zato tudi ni bilo potrebe po dotoku nove delovne sile. Leta 1948 so bile najbolj pogoste premestitve častnikov jugoslovanske vojske v Slovenijo. Tipičen priseljenec tistega obdobja je bil 20-25 let star moški, po poklicu uslužbenec (vojaška oseba), srbske narodnosti, po rodu iz Srbije ali Hrvaške. Izrazito veliko število prebivalcev srbske narodnosti je bilo v naseljih, kjer so se leta 1948 nahajale vojašnice (Dolenc 2007, 73-75).

Nato je sledilo obdobje 1953-1960, ki je pomenilo začetek skoraj tridesetletnega ekonomskega priseljevanja v Slovenijo in vključitev Bosne in Hercegovine (BIH) v migracijske tokove proti Sloveniji. Do leta 1969 so namreč prevladovali predvsem priseljenci iz Hrvaške, leta 1970 pa je to vlogo prevzela BIH. Med temeljne značilnosti selitvenih procesov v obdobju 1971-1980 lahko štejemo visoko porast priseljencev iz BIH, saj je bil delež te republike kar 40 odstotkov vseh priselitev iz nekdanje Jugoslavije, povratnih tokov v to republiko pa skorajda ni bilo. Poleg tega pa je bilo priseljevanje v Slovenijo izrazito urbano, saj je več kot 80 odstotkov priseljencev prebivalo v mestih (Dolenc 2007, 81).

Tudi sicer je bila Bosna in Hercegovina ena glavnih republik izseljevanja v celotni nekdanji Jugoslaviji. Alenka Kobolt (2002) navaja, da lahko iz popisa prebivalstva leta 1981 ugotovimo, da je predstavljala emigracija iz BIH kar 22 odstotkov celotne emigracije iz bivše Jugoslavije. Bosna je namreč med leti 1971 in 1981 izgubila kar dve tretjini svojega naravnega prirastka – to pa velja predvsem za najmanj razvite občine v BIH, kot so hribovita ruralna območja zunaj komunikacijskih poti. Glavni razlog za tako številno preseljevanje iz teh območij je bil presežek delovne sile, ki ga republika ni mogla vsrkati. V Bosni so se kazale oblike nezaposlenosti, tipične za področja v procesu premika iz primarnih v sekundarne dejavnosti. Največ priseljevanja iz Bosne v Slovenijo je bilo vzdolž reke Save v smeri zahod- vzhod, kar pomeni od Bihača preko Banjaluke in Doboja do Tuzle ter od Zenice preko Sarajeva in Mostarja. Takratne državne oblasti so računale na emigracijo kot na delno rešitev nezaposlenosti. Po zapori izseljevanja v zahodne države sta postali za BIH vodilni

točki selitvenega »premika« Slovenija in Hrvaška kot bolj razviti republiki z več možnostmi za zaposlitev. Priseljenci so Slovenijo videli kot most za delo v tujini, kot najrazvitejšo republiko nekdanje federacije, z možnostjo relativno dobrega zaslužka in do takrat z neomejenimi možnostmi za zaposlitev (Gosar in Trnovšek v Kobolt 2002, 22).

Priseljenci so si v novem okolju postopoma začeli ustvarjati domove in družine. »Domače prebivalstvo je nanje gledalo kot na južne sosede s posebnimi značilnostmi, ki so v Sloveniji zato, da opravljajo slabše plačana ter neugledna dela – taka, ki jih Slovenci raje ne bi opravljali (čistilke, komunalni delavci, gradbeni in drugih vrst težki fizični delavci, kuharice v menzah ipd.)« (Razpotnik 2002, 23). Priseljenci so se torej večinoma zaposlovali na nižje kvalificiranih delovnih mestih. To pa je bil vzrok, da se je vzpostavila njihova prikrajšanost, ki je v prihodnosti zaznamovala njihov socialni ter ekonomski status v imigrantski državi (Razpotnik 2002, 27).

Vendar so se zelo kmalu družbene spremembe na nivoju celotne Jugoslavije postopoma spremenile. Povečala se je stopnja nezaposlenosti, kar je pomenilo, da so najslabše plačana postajala tudi stvar Slovencev. Zato se je s časom spreminjal odnos domačega prebivalstva do priseljencev, ki so bili v večini že kar ustaljeni prebivalci Slovenije. Priseljenci niso več predstavljali zgolj pomoči, temveč so postali konkurenti. Kot pravi Razpotnikova: »Domače prebivalstvo jih je začelo vse bolj obtoževati, če so se v družbi kazali še kako drugače kot delavci z edino mislijo nahraniti lačno družino v drugi republiki« (Razpotnik 2002, 23).

V zadnjem obdobje pred slovensko osamosvojitvijo, torej med leti 1981-1990, so se selitveni tokovi iz drugih republik nekdanje Jugoslavije v Slovenijo začeli počasi umirjati. Leta 1988 se namreč zaključijo tri desetletja dolgo obdobje ekonomskega priseljevanja v Slovenijo (Dolenc 2007, 85).

2.2.2 Sodobni priseljenci in njihov status

Podatki kažejo, da se sodobni tujec na začasnem delu v Sloveniji bistveno ne razlikuje od nekdanjega priseljenca iz ene izmed republik, ki se je v Slovenijo priselil v času nekdanje

Jugoslavije. Potrebe trga delovne sile so se spremenile le toliko, da je danes večina priseljencev zaposlenih v gradbeništvu. V letu 2005 sta bili kar dve tretjini takšnih priseljencev. Še vedno pa gre za nekvalificirano delovno silo, saj ima 95 odstotkov priseljencev I. do IV. stopnjo izobrazbe (Dolenc 2007, 94).

Tudi statistični podatki kažejo, da so priseljenci s področja nekdanje Jugoslavije še vedno najbolj številčni. Danilo Dolenc tako navaja naslednje podatke: 31. decembra leta 2006 je bilo stanje priseljenih tujcev v Sloveniji skupno 53.555, od tega kar 47.525 iz držav nekdanje Jugoslavije, kar pomeni, da je bil delež slednjih 88,7 odstotka. Za pridobitev državljanstva pa je v letih od 2002 do 2006 zaprosilo 15.332 prosilcev, od tega jih je bilo 13.812 iz držav nekdanje Jugoslavije, torej kar 90,1 odstotka (Dolenc 2007, 94).

Na popisu leta 2002 se je od skupno 1.964.036 prebivalcev za Hrvate opredelilo 35.642 vprašanih, za Srbe 38.964, za Bošnjake 32.009, za Makedonce 3.972 in za Črnogorce 2.667 vprašanih. Za Slovence se je opredelilo 1.631.363 ljudi, na to vprašanje ni želelo odgovarjati 48.588 ljudi, za 126.325 ljudi pa odgovor na to vprašanje ni znan (Dolenc 2007, 92). Če torej seštejemo vse tiste, ki so se ob popisu opredelili za pripadnike nekdanjih jugoslovanskih republik, ugotovimo, da je takšnih vsaj 113.254, če upoštevamo, da obstaja možnost, da je med tistimi, ki se bodisi niso opredelili bodisi niso želeli odgovarjati na vprašanje, še vsaj nekaj pripadnikov prej naštetih držav. Gre torej za etnične skupine, ki tvorijo zelo pomemben segment sodobne populacije Slovenije.

Kljub številčnosti pa ti priseljenci še vedno zavzemajo pretežno slabo plačana delovna mesta. Podatki iz popisa leta 2002 kažejo, da je populacija priseljencev in njihovih potomcev v Sloveniji nadpovprečno zastopana v poklicih za preprosta dela, v poklicih, ki so združeni v kategorijo »upravljavci strojev in naprav, industrijski izdelovalci«, in v poklicih za neindustrijski način dela. Podpovprečno pa so priseljenci zastopani med kmetovalci, gozdarji, ribiči in lovci, uradniki, tehniki in drugimi strokovnimi delavci, med strokovnjaki, zakonodajalci, visokimi uradniki in menedžerji. Pri vojaških poklicih in poklicih za storitve ter prodajalcih je delež priseljencev in njihovih potomcev le rahlo manjši od deleža Slovencev. Ti priseljenci in njihovih potomci so torej nadpovprečno zastopani v poklicih, »ki

jih družba pogosto označuje kot manj ugledne in so običajno tudi slabše plačani« (Bešter 2007, 234).

Takšna neproporcionalnost v različnih poklicih, predvsem pa koncentracija v »inferiornih« poklicih (poklici, ki zahtevajo manj kvalificirano delovno silo, pogosto prinašajo manjše zasluge in v družbi običajno veljajo za manj ugledne), je lahko znak, da priseljenci nimajo enakih možnosti glede dostopa do nekaterih delovnih mest. Romana Bešter meni, da je lahko razlog za takšno stanje pojav, ko države pogosto dopuščajo dostop do nekaterih delovnih mest v javnem sektorju le svojim državljanom. Spet drug razlog pa je lahko tudi slabša izobrazbena struktura te populacije v primerjavi z večinskim prebivalstvom. Kljub temu pa se pogosto dogaja, da tudi visoko izobraženi priseljenci težko najdejo izobrazbi primerno zaposlitev (Bešter 2007, 233-234).

Skladno z več kot tri desetletja trajajočo tradicijo priseljevanja narodov s področja nekdanje Jugoslavije v Slovenijo so se postopoma začele razvijati stereotipne predstave o tem delu populacije. Še več, nekateri stereotipi so prerasli v predsodke, stigmatizacijo in diskriminacijo teh etničnih skupin. V naslednjem poglavju bodo zato natančno opredeljeni zgoraj naštetih pojmi. Vsebina stereotipnih predstav ima namreč izjemno velik vpliv na reprezentacijo Srbov, Bošnjakov, Hrvatov, Makedoncev in Črnogorcev v slovenskih televizijskih serijah.

2.3 STEREOTIPI IN PREDSDOKI O ETNIČNIH SKUPINAH

Stereotipi so povsem vsakdanje sredstvo, s pomočjo katerega se lažje orientiramo v svetu, ki je preplavljen s številnimi informacijami. Pogosto rečemo, da so Nemci delavni, Švicarji natančni, Francozi ošabni, Španci temperamentni, Črnogorci pa leni. To so le nekateri izmed etničnih stereotipov, s katerimi se srečujemo v vsakdanjem življenju. Včasih pa se lahko zgodi, da stereotipi prerastejo v predsodke, ti pa v diskriminacijo in rasizem. Ob določenih družbenih spremembah se namreč latentni predsodki kaj hitro sprevržejo v odkrito nasilje do drugačnih.

Lippman je v svoji knjigi *Javno mnenje* že leta 1922 stereotipe označil kot selektivne, samoizpolnjujoče in etnocentrične sodbe, ki konstituirajo zelo parcialno in neustrezno reprezentacijo sveta (Ule 1997, 156). Malce manj obsojajoče razume stereotipe Richard Dyer, ki meni, da je potrebno za razumevanje samega stereotipa razumeti razliko med tipiziranjem in stereotipiziranjem. Brez uporabe tipov bi se posamezniki težko znašli v svetu. Stereotipi so po Dyerju osnovne, jasne, splošno priznane, zabavne, razumljive poteze in takšne, ki si jih lažje zapomnimo; pripisane so posameznikom. Vendar pa stereotipi vso kompleksnost posameznikov ali družbene skupine zreducirajo na teh nekaj poenostavljenih in pretiranih potez. Takšne reducirane podobe pa potem tudi fiksirajo kot nekaj povsem naravnega in nespremenljivega (Stanković 2005, 19).

Pogosto se stereotipi pojavljajo le tam, kjer obstajajo velike neenakosti v razmerjih moči med različnimi družbenimi skupinami. Poleg tega pa ločujejo med normalnim in nenormalnim, tisto, kar je na drugi, »nepravilni« strani, pa izločajo in tabuizirajo. »Stereotipi najprej simbolno fiksirajo meje med »nami« in »njimi« kot nekaj večnega in nespremenljivega, potem pa zagotovijo, da se okoli tistega, kar ni »naše«, zbirajo negativni občutki (primer: v Sloveniji obstaja stereotip o (od »nas«) radikalno drugačnih »Bosancih«, ki so tipično razumljeni na negativen način kot leni, umazani, neumni itd. *Čefurji*)« (Stanković 2005, 20).

Mirjana Nastran Ule meni, da je stereotipiziranje proces opisovanja ljudi na osnovi njihove skupinske pripadnosti, kar pa vodi v dve tipični in usodni napaki v pripisovanju. Prva napaka je, da ljudi obravnavamo tako, da so bolj podobni članom svoje skupine ter obenem tudi bolj različni od članov drugih skupin, kot to v resnici so. Druga napaka pa je ta, da je zaznavanje skupin nujno pristransko in diskriminatorno, saj smo nagnjeni k prepričanju, da je skupina, ki ji pripadamo, boljša kot tista, ki ji ne pripadamo. Uletova pravi, da lahko »stereotipe v najboljšem primeru označimo kot proces poenostavljanja, ki služi obvladovanju kompleksne realnosti, v najslabšem primeru pa kot sredstvo za formiranje predsodkov in patologij« (Ule 1997, 157).

Veliko drugih teoretikov, med njimi tudi Henri Tajfel in John Fiske, vidijo glavno funkcijo stereotipov v zmanjšanju števila informacij, ki jih predelamo v svojem kognitivnem sistemu.

Fiske pravi, da nimamo niti kognitivnih zmožnosti niti časa, da bi predelali vse informacije, ki jih imamo na razpolago. Zato je za nas enostavneje in bolj učinkovito za sprejemnika, da uporabimo stereotipne koncepte in izpeljemo značilnosti pripadnosti iz značilnosti skupin, ki jim posameznik pripada, ne pa, da analiziramo vsakega posameznika skozi njegove individualne značilnosti (Fiske v Ule 1997, 162).

Etnični stereotipi so poenostavljene in neutemeljene sodbe o narodih ali nacionalnih skupinah oziroma o pripadnikih teh skupin. Nastanejo s posploševanjem nekih značilnosti ali lastnosti (ki so lahko deloma celo točne) na cel narod ali skupino. Vendar pa ti stereotipi nikakor niso objektivno utemeljeni (Ule 1997, 158).

Stereotipi pa se lahko prelevijo tudi v predsodke. Lahko bi rekli, da so neke vrste nadgradnja stereotipov. V socialni psihologiji je predsodek pogosto definiran kot niz stališč, ki niso upravičena, argumentirana in preverjena, poleg tega pa jih spremljajo intenzivne emocije in so odporna na spremembe (Ule 1997, 163). Po Alexandru Mitscherlichu so predsodki »izraz nezavednega ali v nezavedno potlačenega pristajanja ljudi na odnose gospostva v družbi, so ponotranjene oblike izkoriščanja šibkejših. Kolikor represivnejša je neka družba, kolikor bolj tlači gone ljudi, kolikor bolj je ritualizirana, kolikor »pozneje« organizirana, kolikor več nevprašljivih avtoritet pozna, toliko večji gonski presežek ustvarja« (Mitscherlich v Ule 1997, 191). Naslednji »korak« v predsodkovnemu mišljenju je diskriminacija. Gre za posebno vedenje do oseb oziroma različna obravnava oseb zaradi njihovih posebnosti, ki so označene kot drugačne, in zaradi njihove pripadnosti »zaznamovanim« skupinam (Ule 1997, 184).

Uletova predsodke razume kot mikroideologije, ki se naslavlja neposredno na posameznike oziroma na konkretne družbene skupine in ki se vežejo na vsakdanji svet. So neformalne institucije vsakdanjega sveta, ki »prevajajo določene stvarne odnose neenakopravnosti in podrejenosti med družbenimi skupinami v sfero zasebnega sveta in obratno, določena razmerja med različnimi skupinami v vsakdanjem svetu postavljajo v splošen okvir veljavnih družbenih norm, vrednot in institucij« (Ule 1999, 329). Nadalje meni, da so za obstoj predsodkov bistveni diskurzi, vsakdanje govornice in vse ostale oblike interakcije in

komunikacije. To pomeni, da so predsodki simbolizirani v besedah, govoru, gestah in sistemih kodiranja in interpretacije.

2.3.1 Stereotipi o »Balkancih«

Stereotipi o prebivalcih jugovzhodnega dela Evrope oziroma Balkanskega polotoka imajo že dolgo zgodovino. Maria Todorova je v knjigi *Imaginarij Balkana* zbrala zahodnjaške poglede in diskurz o Balkanu. S knjigo je avtorica želela odgovoriti na vprašanje, kako se je lahko zemljepisno ime prelevilo v eno najmočnejših slabšalnih označb v zgodovini. Več kot dvesto let stari opisi »Balkancev« v knjigi, ki so plod piscev iz zahodne Evrope, se pravzaprav ne razlikujejo veliko od današnje stereotipne podobe, ki prevladuje v medijskem diskurzu in vsakdanji govorici. Angleža Stanislas St. Claire in Charles Brophy sta v poročilu iz 19. stoletja opisala Bolgare takole: »Možem trdne, vendar močne postave, širokih ramen in okroglega hrbta, medvedje hoje, robatih potez in surovega videza, čutne ustnice pokrivajo bogati brki, brado si brijejo enkrat tedensko, majhne, mežikajoče oči pa se nenehno izogibajo srečanju z vašimi in dajejo obrazu videz živalske prekanjenosti« (Todorova 2001, 164).

Pogosto so različni evropski narodi besedo Balkan povezovali s pridevnikom orientalen. Mechthild Golczewski je opravil analizo nemških in avstrijskih vojnih poročil med leti 1912 in 1918, v katerih je pridevnik orientalen pomenil nesnago, nedejavnost, nezanesljivost, sovraštvo do žensk, nagnjenost k spletkarjenju, neiskrenost, preračunljivost, lenobo, vraževernost, mrtvilo, apatijo, neučinkovitost in nesposobno birokracijo. V teh poročilih pa se je beseda Balkan delno prekrivala z orientalnimi, s to razliko, da je imel Balkan dodatne značilnosti, kot so okrutnost, neolikanost, nestalnost, nepredvidljivost. Obe kategoriji sta bili v rabi v nasprotju s konceptom Evrope, ki predstavlja čistočo, red, oblast nad samim seboj, trdnost značaja, smisel za red, pravico, učinkovito administracijo, skratka »kulturno višjo stopnjo razvoja, ki tako oplemeniti vedenje človeka« (Todorova 2001, 190). Ta distinkcija na Balkance in Evropejce bi zlahka veljala tudi v slovenskem primeru. Na strani učinkovitih in »kulturnih« Evropejcev so v slovenskem nacionalnem kontekstu postavljeni Slovenci, medtem ko Balkanci, v tem primeru narodi s področja nekdanje Jugoslavije, predstavljajo vse tisto, kar je nasprotno od čistega in učinkovitega. Na prvi pogled se zdi izjemno presenetljivo,

kako so lahko etnične manjšine, s katerimi si je Slovenija nekaj desetletij delila državo, v očeh sodobnika reprezentirani na tako stereotipen, če ne celo žaljiv način. Vendar pa je ravno dejstvo, da so imeli Slovenci v preteklosti nekaj skupnega s Srbi, Hrvati, Bošnjaki, Črnogorci in Makedonci, predstavljalo še večjo motivacijo za vzpostavitev čim večje distance do teh nacij. Kot je bilo poudarjeno že v prvem delu tega poglavja, se je nacionalna identiteta Slovencev konstruirala v nasprotju z največjim »Drugim«, torej v nasprotju s priseljenci iz nekdanje skupne države.

Distinkcije se kažejo v vsakdanjem govoru in tudi v medijskih tekstih, kot so nanizanke, kjer se pojavlja stališče o južnjaškem značaju. Slednji naj bi pomenil bolj temperamentno, agresivno vedenje in nepremišljene, nepotrpežljive reakcije. Oziroma kot piše Razpotnikova: »Za južne kulture naj bi bilo značilno posebno pojmovanje moškosti, razumevanje in razlaganje življenja po meri tradicionalne moške družbene pozicije, s posebnim poudarkom na telesni moči in uveljavljanju le-te, kar imenujemo tudi mačizem« (Razpotnik 2002, 29).

Vse, ki imajo t. i. »južnjaški značaj«, pa se v Sloveniji zreducira v skupno kategorijo Bosancev, Čapcev oziroma Čefurjev. V to kategorijo sodijo vsi tisti, ki govorijo srbsko-hrvaško-bošnjaški jezik. Seveda pa imajo Slovenci med vsemi narodi tudi svojega »najljubšega«. To so Bošnjaki, ki so najpogostejši vir vicev in smešenj, ki iz njih delajo eno od najbolj stereotipiziranih nacij. Ksenija Šabec piše, da so »v Sloveniji zaradi pomanjkanja lastnega smisla za humor najpogostejši vici o Hasu in Muji (ter Fati kot ženskem liku) kot poosebljeni neumnosti, preprostosti, ruralnosti, neintelligentnosti, neiznajdljivosti« (Šabec 1006, 127). Takšne podobe pa se, kot bomo videli v nadaljevanju, pojavljajo tudi v slovenskih medijskih tekstih, kot so televizijske serije.

3 ANALIZA REPREZENTACIJ NARODOV NEKDANJE JUGOSLAVIJE

V tem poglavju bo pod drobnogled vzeta reprezentacija narodov iz nekdanje Jugoslavije v slovenskih televizijskih nanizankah in nadaljevankah. Bistveno vprašanje je torej, na kakšne načine so omenjeni narodi prikazani v slovenski televizijski produkciji. Za analizo serij bo uporabljena kvalitativna metoda za analizo vizualnih tekstov, in sicer semiotika. Zato bodo v prvem delu tega poglavja opredeljeni vsi bistveni pojmi, ki bodo v pomoč pri analizi medijskih tekstov.

3.1 METODOLOGIJA

V kulturnih študijah reprezentacijo razumemo kot »produkcijo pomena skozi mentalne koncepte v jeziku« (Hall 2003b, 17). Njena moč leži v reprezentiranju nekoga ali nečesa na določen način. Hall je opredelil tri pristope k razlagi, kako deluje reprezentacija pomena skozi jezik. Prvi je reflektivni pristop, ki pravi, da pomen leži v samem objektu, osebi, ideji ali dogodku v resničnem svetu, jezik pa funkcionira kot ogledalo, saj zgolj odseva pravi pomen, ki že obstaja v svetu. Intencionalni pristop poudarja vlogo avtorja oziroma govorca, saj naj bi bil on tisti, ki preko jezika daje besedam pomen. Tretji pristop pa je konstrukcionistični, saj jeziku priznava družbeni značaj. Stvari same po sebi namreč ne pomenijo ničesar. Družbeni akterji so tisti, ki uporabljajo konceptualne sisteme svoje kulture ter lingvistične in druge reprezentacijske sisteme z namenom konstruiranja pomenov (Hall 2003b, 24-25). Če konkretiziramo, to pomeni, da so prav posamezniki tisti, ki s svojo dejavnostjo konstruirajo pomene različnih medijskih tekstov. Na tak način bodo obravnavane tudi reprezentacije v analiziranih serijah.

Kot je bilo že poudarjeno v uvodu, bo kot metoda za analizo uporabljena predvsem semiotika. Gre za študijo znakov v kulturi, ki tudi samo kulturo obravnava kot neko vrsto jezika. Utemeljena je na slednji tezi: »Ker vsi kulturni objekti nosijo pomene in ker so vse kulturne prakse odvisne od pomena, morajo uporabljati znake« (Hall 2003b, 36). Le-te bomo razumeli kot Ferdinand de Saussure, ki jih razdeli na dva elementa, in sicer na obliko ter na idejo oziroma koncept. Prvi element je poimenoval označevalec, drugega pa označenec. Saussure

je vztrajal na arbitrarni (poljubni) naravi znaka: »Ne obstaja nobena naravna ali neizogibna povezava med označevalcem in označencem« (Saussure v Hall 2003b, 31). Znaki torej ne vsebujejo že določenega pomena, temveč so konstantno podvrženi spremembam, tako kulturnim kot tudi zgodovinskim. So člani sistema in so definirani v povezavi z drugimi člani tega sistema. Najbolj preprost način za označevanje razlike med znaki pa so binarne opozicije (Hall 2003b, 31).

Prav tisti posamezniki, ki so znatno drugačni od večine (v tem primeru priseljenci z območja nekdanje Jugoslavije), so pogosto izpostavljeni binarni obliki reprezentacije. Kot ugotavlja Hall, se zdi, kot da so »oni« reprezentirani preko ostro nasprotnih, polariziranih, binarnih ekstremov – dober/slab, civiliziran/primitiven, grd/privlačen in podobno (Hall 2003c, 229). Razlago za to fascinacijo nad drugačnim lahko najdemo v mnogih teorijah. Ena izmed njih je lingvistika, kjer je razlika pomembna zato, ker je bistvena za sam pomen – brez nje le-ta ne bi mogel obstajati (Hall 2003c, 234). Tako na primer ne moremo govoriti o Slovencih brez nasprotnega pojma Neslovencev, za pomen Slovenca je treba najprej izločiti vse tisto, kar predstavlja Neslovenec.

Pri binarnih opozicijah pa je potrebno omeniti še eno značilnost. Filozof Jacques Derrida je namreč ugotovil, da obstaja zelo malo nevtralnih binarnih opozicij. En pol binarne opozicije je namreč vedno dominanten, med poloma pa vedno obstaja odnos moči (Hall 2003b, 235). Če se spet vrnemo nazaj na binarno opozicijo Slovenec/Neslovenec, lahko trdimo, da je pol Neslovenec, če je binarna opozicija uporabljena v slovenski kulturi, podrejena polu Slovenec, ki predstavlja dominantni del opozicije.

Takšne simbolične meje imajo centralni pomen za praktično vse kulture. Oziroma kot pravi Babcock: »Označevanje razlike nas simbolično vodi do tega, da zapiramo range, podpiramo kulturo in stigmatiziramo ter izključujemo vse, kar je definirano kot nečisto, nenormalno. Paradoksalno pa to dela razliko močno, nenavadno privlačno točno zaradi tega, ker je prepovedana, označena kot tabu in nevarna za kulturni red« (Babcock v Hall 2003c, 237).

Naslednja pomembna koncepta za analizo sta denotacija in konotacija, ki ju je razvil francoski literarni kritik, filozof in semiotik Roland Barthes. Denotacija je preprosta, osnovna in deskriptivna raven, kjer je konsenz o pomenu širok in kjer se vsi ljudi strinjajo o pomenu (Hall 2003b, 38). Tako se na primer vsi Slovenci strinjajo o pomenu besede metla. Pri konotaciji pa gre že za interpretacijo, saj interpretiramo znake v nekem širšem kontekstu družbene ideologije – splošnega prepričanja ter vrednostnih sistemov družb (Hall 2003b, 39). Označevalcem, ki smo jih že odkodirali, pripenjamo miselne koncepte, ki jih črpamo v kulturi. Če za primer vzamemo čistilko, je konotacija tega poklica v slovenski kulturi sledeča: gre za žensko srednjih let, ki je po narodnosti iz Bosne, oziroma gre za »Fato«, ki je sicer eden izmed osrednjih likov v slovenski nadaljevanki TV Dober dan.

3.2 VZOREC

V analizo bosta vključeni dve slovenski nanizanki oziroma nadaljevanki, ki sta bili v časovnem obdobju od leta 1998 do 2008 najbolj gledani na vseh slovenskih televizijskih kanalih. Tako je bil prvi pogoj za možnost analize določene serije njena visoka gledanost. Drug pogoj za vključitev določenih serij v analizo pa je bil, da je vsaj eden izmed osrednjih likov (torej tisti, ki se pojavlja v vsaki epizodi serije) konstruiran kot odkrit pripadnik enega izmed narodov iz nekdanje Jugoslavije. Oba kriterija sta izpolnili le nanizanki s Pop TV, in sicer TV Dober dan in Naša mala klinika (NMK).

Asistentka za odnose z javnostmi, Iva Marovt, je sporočila, da so na Pop TV med letom 1998 in 2008 v ciljni skupini gledalcev, starih od 18 do 49 let, največjo gledanost zabeležile serije Naša mala klinika, TV Dober dan in Pod eno streho. Izmed teh treh nanizank le prvi dve vsebujeta opredeljene like, ki so primerni za analizo.

Da pa bi bila analiza bolj točna in reprezentativna, bi bilo potrebno vanjo vključiti še vsaj eno serijo z nacionalne televizije. To ni bilo možno, ker v produkciji Radio televizije (RTV) Slovenija ni prisoten noben osrednji lik, ki bi bil odkrit pripadnik ali pa pripadnica enega izmed narodov iz nekdanje Jugoslavije. Po podatkih o gledanosti je na RTV Slovenija povprečno največ gledalcev spremljalo nanizanko Vrtničarji, ki je bila na sporedu od 22.

oktobra 1999 do 16. marca 2003. Povprečno jo je spremljalo 11,8 % ali 216.900 gledalcev. Podatek, da na nacionalni televiziji v obdobju desetih let niso posneli nobene nanizanke ali nadaljevanke, v kateri bi bil eden izmed osrednjih likov »južnjaškega« porekla, je vsekakor vreden temeljitega premisleka. Vendar pa bo temu nekoliko večja pozornost namenjena predvsem v sklepnem delu naloge.

Serijo TV Dober dan so začeli snemati leta 1999, predvajali pa so jo vse do leta 2002 in kasneje v obliki ponovitev. Režiral jo je Vojko Anželjc, ki je skupaj s Tomažem Grubarjem napisal tudi scenarij. Posnetih je bilo šest sezon nanizanke, vseh epizod skupaj pa je bilo 77. Gre za humoristično nanizanko, ki opisuje pripetljaje kolektiva majhne televizijske postaje Tv Dober dan, ki se nahaja na Megleniku. Analizirana bo reprezentacija enega izmed osrednjih likov, in sicer čistilke Fate. Poleg nje so v nanizanki stalno prisotni še naslednji liki: natararica Zofka, mojster osvetljave in hišnik Jože, snemalec Izi, režiser Luka, novinar Samo, novinarka Ana, vodja marketinga Merkatori, namestnik direktorja Podrepnik in direktor Smith.

Naša mala klinika je prav tako humoristična nanizanka. Prvič so jo predvajali med leti 2004 in 2007. Režiral jo je Branko Đurić, scenarije pa so pisali Đurić, Marko Pokorn in Rok Vilčnik. Posnetih je bilo sedem sezon, vseh epizod skupaj pa je bilo 109. Serija opisuje pripetljaje med pacienti, zdravniki in gosti na neki majhni kliniki. V tej nanizanki bo podrobno analiziran lik Veso, vratar na kliniki, ki je sicer sposojen lik iz starejše serije. Gre namreč za še eno humoristično serijo, Teater Paradižnik, ki je nastala pod produkcijo nacionalne televizije in je bila predvajana med leti 1994 in 1997. Tako kot NMK je tudi Teater Paradižnik režiral Đurić, ki je bil tudi scenarist serije. V nanizanki Naša mala klinika so poleg vratarja Vesa prisotni še: voznik reševalnega vozila Milan Car, sestra Franja, bolnik Srečko Debevc, zdravniki in zdravnice Igor Muc, Jože Jarc, Franci Ščinkovec, Lili Muha, Boris Vrabc, Mila Sršen, Cvetko Volk, primarij Leopold Krota, psiholog Bogomir Moljka in poslovna direktorica Magda Velepč.

3.3 ANALIZA

3.3.1 Fata - Tv Dober dan

Čistilko Fatimo iz Bosne oziroma Fato, kot jo kličejo sodelavci na Tv Dober dan, prvič spoznamo v baru, kjer pije turško kavo. Fatina vizualna podoba se praktično ne menja skozi vseh šest sezon nanizanke. Vedno je oblečena v svetlo vijolično haljo z belimi pikami, dolgo do kolen, brez rokavov. Ima valovite rjavo-sive lase, ki ji segajo do ramen, v laseh pa ima zapeti dve srebrni zaponki. Nosi okrogle srednje debele zlate uhanе, kar se sklada s stereotipom »južnjakov« kot tistih, ki obvezno nosijo vsaj kakšen kos zlatega nakita. Njen zgornji stranski zob je rjavo črne barve. Obute ima natikače, pod njimi pa nosi še nogavice. V primerjavi z drugimi ženskimi liki v nanizanki Fata ni naličena in je vedno enako oblečena. Še več, njena drža in vizualna podoba sta nekoliko *maskulinizirani*. Poleg tega pa so pogoste tudi opazke s strani sodelavk in sodelavcev, češ da je grda. Takšna stališča so še posebej prisotna v šesti epizodi 2. sezone nanizanke, ko želijo Fato poročiti z enim izmed sodelavcev, da bi ji lahko v podjetju podaljšali delovno vizo. Fata v poročni obleki deluje nekoliko starinsko, nosi močno rdečo šminko, lasje, ki so spuščeni, pa delujejo nekoliko mastni in neumiti. Fata se v poročni obleki počuti precej okorno, nekako ne naravno, »ne-ženstveno«. Do podobne težave pride v sedmi epizodi 3. sezone serije, ko se na Tv Dober dan odločijo, da bodo iz Fate naredili pevko, kljub temu, da je popolnoma brez posluha. Takrat Fata spet za zelo kratek čas zamenja vizualno podobo. Oblečena je v rdečo spalno srajco iz svile s črno čipkasto obrobo in v samostojne nogavice. Ana ji priskrbi še lasuljo svetle barve. Okoli vratu ima debelo zlato verižico in zlate viseče uhanе. Na snemanje zelo okorno prikoraka s črnimi lakastimi čevlji z visoko peto in rdeče-črnim šalom iz perja. Prvič v celi seriji ima močno naličene oči in usta namazana z močno rdečo šminko. V tem kadru je Fata poleg tega, da kljub drugačnemu zunanjemu izgledu še vedno ne deluje »žensko«, prikazana precej prostaško. Tu gre namreč za poigravanje s stereotipom *turbofolk* pevk, ki so venomer močno seksualizirane in predstavljene kot predmet poželenja.

Eden izmed konstitutivnih elementov značaja čistilke Fate je jezik. Fata govori neko mešanico slovenščine in bosanščine ter uporablja trdi l. Njen govor je reprezentiran na komičen način,

še posebej pa njeno nepoznavanje nekaterih slovenskih izrazov in stereotipne težave z dvojino. Vendar pa se njeno znanje slovenščine preko vseh šestih sezon izboljšuje. Kot primer lahko vzamemo kader iz pete epizode v 1. sezoni nanizanke, ko se na televiziji odločijo, da bodo naredili oddajo Fatine zvezde, kjer bo Fata prerokovala. Pred oddajo pa je potrebno preizkusiti Fatino znanje slovenskega jezika. Fata odgovarja Podrepniku: »Znam ja dobro slovenski, ma sem jaz hodila u osnovno šolo še v staroj Jugi in smo meli en predmet Jeziki bratskih naroda, tako nešto.« Zatem jo Podrepnik še vpraša, koliko tega znanja ji je še ostalo, ona pa mu odvrne: Puno toga, znam jaz recimo Prešerna na pamet – Vrbo, u kojoj oči moj bio doma, in je pršla ena kača in se ceu strop obrača. Franc Prešern. Dobro al, obvladam!«. Že v naslednji sezoni pa se Fata odloči, da gre na tečaj slovenskega jezika, ki ga kasneje tudi uspešno opravi. To lahko razumemo kot željo po večji asimilaciji v slovensko družbo. To potrjuje tudi dejstvo, da v peti epizodi 4. sezone Fata prebira Prešerna »da bude prava Slovenka«. Poleg tega pa Fata sebe pogosto naslavlja v tretji osebi, kot na primer: »Nije Fata neumna.«

Z jezikovno oporečnostjo pa sovпада tudi stereotip o »neumnih Bosancih«, ki pa v Fatinem primeru ne drži ravno v vseh primerih. Gre za stereotip, ki ga lahko poleg ostalih spodaj naštetih razberemo kar iz same naracije, torej neposredno preko dialoga med liki v nanizanki. Tako se na primer njena neumnost kaže predvsem v slabem znanju branja in pisanja ter nedokončani osnovni šoli. Če se spet vrnemo k epizodi o Fati čarovnici, v nekem kadru Zofka Fati razlaga, kako bo lahko delila avtograme, ko bo slavna, Fata pa ji odvrne: »A glih se mi da, dovolj sam jaz toga napisala v osnovni šoli, še preveč.« Ko pa mora s Podrepnikom podpisati pogodbo za snemanje, reče: »Že dolgo nisem pisala, al se bom potrudla, da bo hitro minilo.« Ob neki drugi priložnosti pa isti stavek ponovi za branje, kar torej pomeni, da je lik čistilke reprezentiran kot slabo izobražen in kot tisti, ki ob zelo redkih priložnostih kaj prebere in napiše. V 4. sezoni namreč izvemo, da ima Fata dokončanih le šest razredov osnovne šole.

K reprezentaciji Fate kot »neumne Bosanke« pa pripomore tudi sama mimika, ki jo igralka uporablja. Lik Fate zelo pogosto bolšči pred sebe z odprtimi usti, na obrazu pa ima nekoliko neumen izraz. Vendar pa svojo neznanje po navadi obrne v to smer, da postane komična. Ali bolje povedano, scenaristi jo želijo narediti komično s pogostimi vložki vnaprej posnetega

smeha, ki ga tudi sicer uporabljajo v humorističnih nanizankah. V 13. epizodi 2. sezone nanizanke Fata ne ve, kaj to pomeni biti kritik: »Ziher ima nek fakultet za kritiziranje.« Poleg nepoznavanja slovenskih besed Fata pogosto ne zna upravljati s stroji, kot sta sesalec in računalnik. V 11. epizodi 2. sezone serije Fata ne zna usposobiti sesalnik, vleče kabel iz sesalnika. V ozadju se sliši smeh, situacija naj bi bila komična, saj je Fata reprezentirana kot Bosanka, ki ne zna upravljati s takšnim pripomočkom, saj ni še nikoli videla kaj takega. Tu se pojavi tudi stereotip o »tehnološko zaostalih Bosancih«, o tistih, ki so nižje na lestvici tehnološkega razvoja kot pa »zahodne« države. Fata na pomoč priskoči Podrepnik, Slovenec, ki jo podučí, kako se sesalnik sestavi in ji reče: »Mater si inteligentna, to je za tebe Amerika.« Fata pa mu odvrne: »Ma kakva Amerika, Japan.« In tako svojo neumnost spet naredi za komično.

Fata je stereotipizirana priseljenka, ki je prišla iz Bosne v Slovenijo iskati boljše življenje. Že v četrti epizodi 1. sezone serije zvemo, da je prišla v Slovenijo brez vsega, saj je v Bosni izgubila dom. Njen mož Suljo je še vedno v Bosni, Fata ga ni videla že celih sedem let, odkar je v Sloveniji. Na polovici serije pride Suljo končno v Slovenijo, vendar se izkaže, da je poštar pomešal pisma in da to ni njen mož, temveč neki drugi Suljo. O življenju v Bosni in o njenem otroštvu preko dialogov zvemo le to, da je bila njihova hiša štala ter da je bila problematičen otrok, ker je igrala nogomet s fanti. Zanimiv je predvsem opis, na kakšen način naj bi se Fata odločila za poklic čistilke. V trinajsti epizodi 2. sezone preko njenega pogovora z Ano izvemo, da je v življenju menjala že veliko poklicev: prodajala je solato, strigla ovce na tekočem traku, lovila ribe, nabirala jurčke, barvala hiše in bila snažilka. Potem pa je nekega dne izgubila službo in se odločila, da bo srečna le, če bo čistilka, saj to delo zelo rada opravlja. Takšna reprezentacija je problematična zato, ker se priseljenke pogosto znajdejo na družbeno nezaželenih, slabo plačanih in težkih delovnih mestih, ker imajo nizko stopnjo izobrazbe oziroma niso kvalificirane za opravljanje drugih poklicev, in ne zato, ker bi jim bilo to všeč. Verjetno ni pretirano trditi, da je težko najti posameznike, ki bi delo čistilca opravljali zato, ker jim je to izjemno všeč.

Skoraj v vsaki epizodi serije Tv Dober dan se pojavljajo Fatine nadnaravne sposobnosti. Fata ima namreč dar prerokovanja iz kavne usedline. Prerokuje praktično vsak dan in to vsem

sodelavcem. Poleg prerokovanja iz kave prerokuje tudi iz kart, iz kart na spodnjih hlačah, pomaga Podrepniku, ko se mu prikazuje Tito, kuha napoje proti hudiču in čara, je vraževerna in verjame v sanje. Vsi ti elementi tvorijo reprezentacijo »magičnega Balkana«, ki predstavlja v nasprotju z »zahodnim« svetom še vedno nekaj prvinskega, magičnega in nadnaravnega. Poleg tega pa je iz Fatinega prerokovanja moč razbrati stereotip o tem, da so narodi iz nekdanje Jugoslavije bolj »primitivni«, manj civilizirani oziroma nižje na lestvici duhovnega razvoja, zato tudi verjamejo takšnim vražam.

Fata je glede na etnično pripadnost reprezentirana kot neke vrste karikatura vseh stereotipov o Bosancih v Sloveniji. Kot »vsi Bosanci« je tudi Fata muslimanka, rada poje in pleše kolo, je pasulj in sarme, igra nogomet ter občasno rada popije kakšen kozarček *rakije*. Vedno, ko je Fata glavna akterka v posamičnih epizodah, se v špici serije pojavi enaka glasba: harmonika z neko nedoločljivo orientalsko melodijo. Fata in njeni sorodniki v Bosni so reprezentirani tako, kot da konstantno jedo samo pasulj, sarme in ovčetano. V osmi epizodi 2. sezone Fata Samu predlaga, naj Ano pelje kar v Bosno k njenim sorodnikom, ki ga bodo »počastili bez problema, dobiš ono različno: ovčetano pečeno, ovčetano kuvanu, ovčetano v pasulju i surovo ako treba«. Skladno s stereotipom o nogometu in Bosancih tudi Fata z največjim veseljem igra nogomet, saj pravi, da v Bosni še preden se rodiš, dobiš žogo, ne glede na to, če si moški ali ženska.

V nanizanki pa se poleg Fate pojavita še dva lika, ki sta reprezentirana kot pripadnika držav iz nekdanje Jugoslavije. Gre za Fatinega izgubljenega moža Sulja in pa za Đonija Magnuma, ki sta prav tako kot Fata prikazana izjemno stereotipno. Suljo se prvič pojavi v sedmi epizodi 3. sezone, vendar pa se kasneje izkaže, da to ni pravi Suljo, saj so na pošti zamešali pisma. Suljo pride v bar, oblečen je v zelen suknjič, pisano rdeče belo srajco, ki je odpeta tako, da se vidijo poraščene prsi, nosi rjave hlače, ima brke in črne skodrane lase. V baru udari s pestjo po mizi in reče: »Daj mi rakije! Daj flašu vamo,« ter zlije vase nekaj kozarčkov. Že začetni kader je torej poln stereotipov, od poraščenosti, nespoštljivosti do prekomernega pitja žganih pijač. Kmalu zatem v sprejemnici Suljo čaka na Fato, noge ima na stolu, njegove bele nogavice pa so izjemno umazane. Nasproti sedi Ingrid, ki ima na nosu ščipalko. Če vse te znake postavimo skupaj, razberemo, da Sulju očitno zelo smrdijo noge, kar seveda pomeni, da se verjetno ne

umiva najbolj pogosto. To pa je le še eden v nizu stereotipov, če ne kar predsodkov do »južnjakov«. V primerjavi s Fato pa je moč v liku Sulja razbrati še en stereotip, in sicer o lenobi. Suljo namreč ne prihaja iz centralne Bosne kot Fata, temveč je doma pri črnogorski meji. Skladno s tem je reprezentiran kot leni Črnogorec, ki najraje poležava in poseda. V 5. sezoni se Suljo večkrat pojavi, tudi zato, ker išče službo. Fata ga takrat poskuša naučiti, kako bi lahko opravljal delo serviserja po Sloveniji, vendar so njeni poskusi bolj klavrni. Že vmes, ko mu razlaga, kako naj se vede, on reče: »Ajme umorio sam se, jel mogu da malo odmorim,« ter da noge na mizo in se skorajda uleže v stol. Ko pa mu Fata vrže neke papirje na tla in mu reče, naj jih pobere, se Suljo skupaj s stolom odvede do mesta, kjer so papirji, in jih v sedečem položaju tudi pobere.

Podobno kot Suljo je reprezentiran tudi lastnik verige zasebnih televizijskih postaj, Đoni Magnum, ki se pojavi le v 14. epizodi 2. sezone serije. Na Tv Dober dan prikoraka oblečen v črne hlače, zlikane na rob, nosi črn suknjič, pod njim pa črno srajco, odpeto do sredine prsi, okoli vratu ima malo rutko s tigrastim vzorcem, nosi črna sončna očala in ima prav tako črne lase, dolge okoli deset centimetrov. Reprezentiran je kot balkanski mafijec, ki lahko s svojim denarjem kupi vse, kar hoče. Magnum omreži novinarko Ano, kar konotira neko neustavljivo privlačnost in šarmantnost »južnjakov« oziroma v nekaterih trenutkih celo njihovo hiperseksualnost. Tako na primer Fata v celotni nanizanki mnogokrat omenja spolno privlačnost Bosancev, od tega, da so to najboljši ljubimci, pa vse do velikosti njihovih penisov. V primerjavi s temi spolnimi stereotipi pa je moč zaznati neko ambivalenco, in sicer v povezavi z reprezentacijo odnosa do žensk, še posebej pa odnosa do soproga. Če se spet vrnemo na tisto epizodo, ko prvič spoznamo lik Sulja, je pomenljiva predvsem scena, kjer Zofka sprašuje Sulja, če bo objel Fato, ko jo vidi. Suljo pa ji odvrne: »Prvo ima, da je iššamaram ko pičku, a poslije toga ču feređu da joj stavim, jer žena mora znat, gdje joj je mjesto u kući, mora da mi kuva i pere, da ona zna, kad se vratio gazda u kuću, a ne neki peder.« Tu je moč opaziti izjemno zaničljiv in nespoštljiv odnos do ženske spolne vloge, ki je na svetu zgolj zato, da služi moškemu. Poleg tega pa je kot nekaj povsem samoumevnega predstavljeno nasilje nad ženskami v zakonu. V kasnejšem kadru namreč Zofka opozori Fato, kaj jo lahko doleti, ta pa ji odvrne zgolj slednje: »To ni nič Zofko, to ti je folklor.« Gre torej še za en stereotip o »južnjaškem karakterju«, ki pa je še bolj problematičen zato, ker je

celotna situacija reprezentirana kot komična. To pa pomeni, da kot takšna v očeh gledalca ni podvržena dvomu, kar vodi zgolj k utrjevanju stereotipa o nasilnih »južnjakih«.

In nenazadnje, za celotno razumevanje lika čistilke Fate je potrebno omeniti še njene odnose s sodelavci ter predvsem odnos sodelavcev do nje kot Bosanke. Večina sodelavcev ima s Fato pozitiven odnos, kljub njenemu poreklu v celotni seriji ni moč zaznati nacionalizma, ki bi bil uperjen proti njej zaradi njenega porekla. Na splošno gledano ji sodelavci zaupajo, ji potožijo svoje težave in dileme, ona pa jim pogosto pomaga in se trudi biti čim bolj razumevajoča. Poleg tega pa ima lik Fate dober čut za soljudi in dogajanje med sodelavci nasploh. Edini lik v nanizanki, ki je do nje še najbolj nacionalistično nastrojen, je pomočnik direktorja Podrepnik. Vendar pa se njegov nacionalizem v tistih epizodah, kjer želijo s Fato na televiziji nekaj zaslužiti (z oddajo Fatine zvezde in takrat, ko Fata postane pevka), zamenja s pokroviteljskim tonom, ko jo obravnava kot infantilno. Podrepnikovo sovraštvo do južnjakov opazi tudi Fata, ki ob neki priliki reče: »A ti veš, koliko nacionalista je on, on bi nas vse (in pokaže z roko na vrat), ne vse nas, nas južnjake.« Poleg splošnega neodobravanja južnjakov Podrepnika moti tudi dejstvo, da je Fata muslimanka. Tako Podrepnik popolnoma znorijo, ko mu Fata da list s podpisi za gradnjo džamije poleg Tv Dober dana in ji reče, naj izgine ven in da jo nikoli več ne vidi moliti k Alahu. V tem kontekstu so torej muslimani reprezentirani kot latentna grožnja Slovincem in slovenski kulturi.

3.3.2 Veso – Naša mala klinika

Veso Lola Ribar je priseljensec iz Bosne, ki opravlja delo varnostnika in receptorja v majhni zdravniški kliniki. Njegova vizualna podoba se skozi celotno serijo pravzaprav ne spreminja. Veso ima vedno oblečen temno zelen suknjič in temno zelene hlače, zlikane na rob, ter belo srajco s temno rdečo kravato. Njegova uniforma deluje nekoliko staromodno. Lase na glavi ima obrite, saj kot sam pravi, to pri ljudeh vzbuja večji občutek strahu. Njegovo delovno mesto je vratarnica, kjer lahko takoj preko znakov, kot so navijaški šali bosanskih nogometnih ekip, razberemo, kakšnega porekla je Veso. Vratarnica sicer navzven deluje dokaj pospravljeno, vendar pa je kamera pogosto postavljena v ozadju, kar omogoča vpogled v vse pripomočke, orodja, domača zdravila in hrano, ki jih ima Veso skrite v policah pod pultom.

Še več, pogosto se dogaja, da Veso za pultom na svojem električnem kuhalniku kaj kuha ali pa si reže salame, si pripravlja malico ter obeša perilo v vratarnici. To pa konotira neko neresnost in pretirano domačnost na delovnem mestu ter podpira reprezentacijo Vesa kot neolikanega Bosanca, ki ne pozna norm vedenja na delovnem mestu. To mu očita tudi poslovna direktorica, ki pravi, da je »počasen, nemaren, neučinkovit in neresen«.

Vesovo znanje slovenščine je vsekakor pomemben element oziroma znak, preko katerega lahko razberemo njegovo nacionalno pripadnost. Veso govori mešanico slovenščine in bosanščine, tako kot Fata pa tudi on pri govoru uporablja trdi l. Sebe pogosto naslavlja v tretji osebi, kot na primer »da se bo on iz Vesa delo, dobro se zajebao«. Skozi celotno nanizanko se pogosto dogaja, da Veso ne pozna določenih slovenskih izrazov ali pa kakšno besedo razume preko svojega maternega jezika. V 17. epizodi 4. sezone nanizanke Veso narobe razume besedo konjiček, ki jo prebere v neki ženski reviji v članku o makramejih ter se odloči, da bo tudi on naredil makrame v obliki konjička. Takšni spodrsaljaji so v seriji ponavadi reprezentirani kot komični (vendar pa v tej humoristični nanizanki ni že vnaprej posnetega smeha, ki bi bil predvajan ob t. i. »komičnih situacijah«). Poleg tega Vesu težave povzroča tudi sklanjanje besed. V peti epizodi četrte sezone Veso narobe sklanja besedo škatla, zato ga Milan vpraša, če zna sklanjati, Veso pa mu odvrne: »Ma kako ne znam sklanjati, poglej« (in se prikloni).

Skupaj s pomanjkljivim znanjem slovenščine se sklada tudi stereotip o »neumnih Bosancih«, ki ne poznajo nekih bolj zapletenih izrazov, kot so latentni homoseksualec, ekshibicionist, pa tudi takšnih vsakdanjih, kot je tampon (Veso misli, da so to vrečice za čaj), obliž (»kaj je treba oblizat?«), wellness (»Kako se to igra?«) ali pa pripadnik Hare Krišne (»Pa to je najbrž en od mojih dol«). K temu lahko dodamo še računalniško nepismenost, ko v 13. epizodi 4. sezone serije Veso zaradi modernizacije klinike dobi prenosni računalnik, s katerim ne zna upravljati. Ko pa mu reševalec Milan razlaga o internetnih straneh, Veso pogleda prenosnik in reče: »Nima strani, ima samo platnice.« Vso to neznanje je tako kot jezikovna oporečnost reprezentirano kot komično. Veso na primer v 11. epizodi 1. sezone nanizanke razlaga, da so mu umrle ribice, ker jih je, tako kot je pisalo na hrani za ribice, dejansko hranil na suhem.

Lik Vesa pa poleg stereotipa o neumnih Bosancih in njihovem neznanju slovenščine vsebuje še stereotip o »južnjakih« kot o duhovno manj razvitih, bolj primitivnih, ki se na pomoč pogosto zatekajo k naravi namesto k znanosti. Ta stereotip je prisoten v praktično vsaki epizodi, ko Veso svojim sodelavcem predlaga različne zdravilne čaje, mazila in zvarke »od njegovih dol«. Vesova domača lekarna vsebuje zdravila za skoraj vse: od ledvičnih kamnov, vročine, motnje erekcije, krčnih žil, pa vse do kozmetičnih pripravkov, kot je krema za pomladitev. Ne manjkajo pa niti Vesove nadnaravne sposobnosti. Tako v četrti epizodi 1. sezone nanizanke Veso razlaga o svojem stricu, ki je bil neke vrste čarovnik, ki je znal hipnotizirati ljudi, svoje znanje pa je prenesel tudi na Vesa, ki v omenjeni epizodi uspava psa. V 13. epizodi zadnje sedme sezone serije pa se Veso izkaže tudi kot izganjalec hudiča, ko babico po telefonu prosi za navodila, kako izgnati hudiča iz nekega strokovnjaka za marketing, ki pride na kliniko.

Veso se kot varnostnik in receptor na kliniki na svojem delovnem mestu pogosto ukvarja še z drugimi aktivnostmi ter si tako na nelegalen način ustvarja dodaten dobiček. Lik Vesa žene želja po hitrem zaslužku z malo dela in malo vloženih sredstev, zato si vedno znova izmišljuje različne »poslovne ideje«. Gre za še en tipičen stereotip o »južnjakih«, ki se vedno ukvarjajo s posli, ki so na robu zakona. Kljub temu pa takšna reprezentacija ne vsebuje kriminalna dejanja v pravem pomeni besede, kar je sicer zelo pogost predsodek o priseljencih s področja nekdanje Jugoslavije. Vesova izvedba teh poslovnih idej pa se ponavadi konča precej klavrno, situacije, povezane z njegovimi posli, pa so reprezentirane kot komične. Tako se Veso preizkusi v tetoviranju in prebadanju, odpre butik z ekskluzivnimi modnimi znamkami (ki jih nabavlja od »svojih dol«), prodaja staro pohištvo svojega strica, odpre lokal s hitro pripravljeno hrano, prodaja volno (ki sploh ni njegova), različno domačo hrano, se preizkusi v vedeževanju, prodaja srečke, ki so brez dobitka, čistila in slušalke za mobitel po pretirano visoki ceni. Vsem poskusom udejanjanja poslovnih idej pa je skupna pomembna značilnost. Ne glede na to, za kakšen posel gre, bo lik Vesa skušal opehariti svoje sodelavce tako, da jim bo prodal robo slabe kakovosti po pretirano visoki ceni. S tem se seveda sklada še en stereotip – o »južnjaku«, ki te bo vedno poskusil opehariti. Kljub temu pa sodelavci do njega ne gojijo nobenih zamer in sovraštva. Ravno nasprotno, spoštujejo ga in še vedno pritečejo k njemu na pomoč, ko potrebujejo kakšno uslugo ali pa zgolj nekoga, ki bi prisluhnil njihovim težavam in

stiskam. Zato tudi v celotni seriji ni zaznati niti odkritega niti prikritega rasizma, ki bi bil usmerjen proti Vesu zgolj zato, ker prihaja iz Bosne.

Podobno kot Fata iz Tv Dober dan je tudi Veso reprezentiran kot Bosanec, ki s sodelavci vedno rad popije kakšen kozarček žgane pijače, je pasulj, sarmo in čevapčiče, se ne umiva najbolj redno, ima rad nogomet ter posluša *turbofolk* glasbo. Zase pogosto pravi, da je sentimentalni in da je »širok človek«, kot vsi ljudje, ki prihajajo z istega območja kot on. Pogosto mu mora poslovna direktorica Velepčeva povedati, naj se stušira, saj Veso to stori, »pa zdaj, zdaj, pred ene, dva tri, dneva«. Iz njegovega pripovedovanja je moč razbrati, da stanuje v ljubljanskih Fužinah, stereotipnem domovanju ljubljanskih »Čefurjev« oziroma v »olimpijski vasi«. Veso namreč v 7. epizodi 7. sezone nanizanke reče, da del mesta, v katerem živi, zgleda tako, kot da bi prišel v olimpijsko vas, saj vsi hodijo naokoli v trenirkah. Kot vsi »južnjaki« se tudi on zelo rad povešeli in zabava ob vseh priložnostih. V 1. epizodi 2. sezone serije ima Jarc štirideseti rojstni dan, vendar pa ga ne želi praznovati. Veso se takoj odloči, da mu bo priredil zabavo presenečenja, saj pravi: »Ma kaki su ti Slovenci, čim imaju priložnost, da se zažura pa da se napiju, su oni takoj slabe volje pa čudni.« V tem kontekstu lahko reprezentirane Bosance razumemo kot nasprotni pol v binarni opoziciji Slovenec – Bosanec, saj so namreč oni tisti, ki predstavljajo nek vir ugodja, lagodnosti in sproščenosti v nasprotju s Slovenci, ki so delovni, nesproščeni in zamorjeni. Gre seveda za opozicijo, ki je nekoliko nenavadna, v kolikor gledamo skozi oči slovenske kulture, kjer so priseljenci običajno reprezentirani nekoliko bolj negativno. Takšno razumevanje bosanskega in slovenskega kulturnega značaja prav gotovo izvira iz dejstva, da je režiser in tudi delni scenarist nanizanke, Branko Đurić, pravzaprav priseljensec iz Bosne in Hercegovine.

V Naši mali kliniki se sicer pojavi še nekaj likov, ki prihajajo s področja nekdanje Jugoslavije, in sicer: kriminalci Đoni, Vesova sestra Mirka, dekle Sueda, zdravnik Nedim ter zamaskirana dr. Muc kot dr. Spasojević in raziskovalni novinar kot čistilka. Kriminalci Đoni je reprezentiran kot tipični »južnjaški« kriminalci. Oblečen je v črn suknjič, hlače in srajco, ki je odpeta do sredine prsi, ima očala črne barve, okoli vratu nosi zlato verižico, ima črne lase, dolge okoli deset centimetrov, ter govori neko mešanico slovenskega in srbohrvaškega jezika. Na podoben način je reprezentiran tudi dr. Muc kot dr. Spasojević, s tem dodatkom, da ima na

prsih nalepljene še umetne dlake. Od takšne stereotipne podobe pa se povsem razlikuje zdravnik Nedim, ki pride na kliniko v 2. epizodi 1. sezone kot specializant iz Švice, ki pa ga Veso prepozna kot svojega prijatelja iz otroštva. Nedim je namreč povsem običajno oblečen, ne kaže nobenih znakov, preko katerih bi bilo moč sklepati o njegovem nacionalnem poreklu. Ko se z Vesom prepoznata, začneta govoriti bosansko, ustvarjalci nanizanke pa so ob teh kadrih podlagali slovenske podnapise. Prav tako so slovenske podnapise uporabili tudi v 11. epizodi 2. sezone, ko je k Vesu prišla šestnajstletna Sueda iz Bosne, ki se je želela z njim poročiti. V kasnejših sezonah pa so začeli ustvarjalci nanizanke opuščati prakso podnaslavljanja bosanskega jezika. V 2. epizodi 6. sezone Vesa obišče njegova sestra Mirka, s katero se pogovarjata v maternem jeziku, slovenskih podnapisov pa v teh kadrih ni mogoče opaziti.

3.4 UGOTOVITVE

Tako Fata kot tudi Veso sta reprezentirana kot karikaturi bosanskega priseljenca v Sloveniji. Kljub občutku o navidezni drugačnosti obeh likov, ki spremlja površno gledanje obeh nanizank, sta si Fata in Veso pravzaprav precej podobna. Podrobnejša analiza je namreč pokazala, da se v obeh nanizankah pojavljajo enaki stereotipi, ki so ponekod malo manj, drugod pa malo bolj očitni. Globinsko gledano gre v obeh medijskih tekstih za preigravanje variacij omejenega števila reprezentacij.

Konstrukcija obeh analiziranih likov temelji na stereotipih o južnjakih v Sloveniji. Fata in Veso sta »neumna Bosanca«, ki nista kaj preveč izobrazena, niti razgledana. Oba opravljata »inferiorni poklic«, ki zahteva manj kvalificirano delovno silo. Njuno znanje slovenskega jezika je zelo oporečno, saj kljub temu, da v Sloveniji živita že kar nekaj let, slovenščine še vedno ne obvladata popolnoma. Zato je tudi njuna asimilacija v slovensko družbo le delna, saj še vedno ohranjata izvorno kulturno identiteto. Slednja se manifestira v obliki etničnih stereotipov. Analizirana lika se konstantno prehranjujeta s pasuljem, sarmo, čevapčiči, ovčjim mesom, pogosto spijeta kakšno *rakijo*, obožujeta nogomet, *turbofolk* glasbo in se rada zabavata. Skupne pa so jima tudi nadnaravne in zdravilne sposobnosti, vse od prerokovanja, izganjanja hudiča in zdravljenja različnih bolezni z domačimi preparati. Takšna povezanost z

naravo pa ju reprezentira kot bolj primitivna, ruralna ter nasploh nižje duhovno razvita posameznika.

Edina razlika, ki se vzpostavi v reprezentaciji »Bosanca« v obeh serijah, je v vlogi ženske in vlogi moškega. Fato in Vesa lahko razumemo kot stereotip »povprečnega« moškega in stereotip »povprečne« ženske, priseljenke iz Bosne. Fata je namreč reprezentirana kot delavna, marljiva in varčna, ki svoje delo jemlje resno ter se zaveda svojega težkega ekonomsko-socialnega statusa. V nasprotju z njo pa je Veso reprezentiran kot ležerni Bosanec, ki sicer kolikor toliko opravlja svoje delo, vendar pa se na delovnem mestu vede preveč »domače« in ne spoštuje delovnih norm. Poleg tega ga vodi želja po hitrem zaslužku brez pretiranega navora. V želji po lahko pridobljenem denarju pa pogosto poskuša opehariti svoje sodelavce.

Takšni spolno specifični vlogi pa nista edini, ki se pojavljata v nanizankah. Ženska priseljenka namreč lahko predstavlja tudi seksualizirani objekt, ki črpa navdih iz *turbofolk* stila. Lik Fate je namreč večinoma reprezentiran v podobi delo maskulinizirane in okorne ženske. Fata kot povprečna Bosanka namreč ni kaj preveč privlačna, ima brke, ki si jih mora vsak dan briti, ne uporablja ličil ter nasploh ne da kaj preveč na zunanji videz. To pa se spremeni takrat, ko želijo iz nje narediti zvezdo in jo temu primerno tudi oblečejo – oziroma kar razgalijo in pretirano naličijo. Njena obleka poudarja attribute, kot so prsi, noge in zadnjica, kar vodi v pretirano seksualizacijo. Tu gre za neke vrste polarizacijo v reprezentacijah, saj je lahko priseljenka iz Bosne naenkrat zastopana le v eni izmed obeh predstavljenih opozicij.

Poleg te distinkcije se pojavljajo tudi različne reprezentacije moškega priseljenca. Veso skupaj z likom Sulja predstavlja pol »povprečnega« priseljenca, ki rad pije *rakijo*, se ne umiva preveč pogosto, je nekoliko bolj poraščen in ima rad lagodno življenje. Poleg »povprečneža« so v nanizankah prisotne tudi reprezentacije kriminalca in šarmerja, ki pa sta pogosto združeni v enem liku. Vizualno podobo kriminalca sestavljajo oblačila črne barve, zlat nakit in temna sončna očala. Tak je lik Đonija Magnuma v nanizanki Tv Dober dan, ki je reprezentiran kot balkanski kriminallec, ki lahko s svojim denarjem kupi praktično vse. Poleg tega je Đoni reprezentiran kot neustavljivo privlačen moški, ki igra tradicionalno spolno vlogo

moškega kot seksualno aktivnega in dominantnega »plenilca«. Tako kot pri reprezentaciji priseljenke gre tudi pri teh dveh reprezentacijah moške vloge za dve različni skrajnosti.

Druga pomembna ugotovitev pa izhaja iz dejstva, da gre pri reprezentaciji pripadnikov narodov s področja nekdanje Jugoslavije zgolj za reprezentacijo priseljencev iz Bosne. Nikjer pa ni niti sledu o ostalih etničnih skupinah s področja nekdanje Jugoslavije, ki prav tako predstavljajo pomemben odstotek slovenske populacije. Edina reprezentacija, ki se je še pojavila v nanizankah, je bila reprezentacija lenega Črnogorca, ki ga pooseblja lik Sulja v seriji *Tv Dober dan*. Razlago za to, da so v analiziranih nanizankah prisotni le Bošnjaki, lahko iščemo v migracijski zgodovini Bosne in Hercegovine. Kot je bilo poudarjeno že v teoretičnem delu naloge, ima od leta 1970 vodilno vlogo v priseljevanju v Slovenijo ravno BIH.

Kljub številčnosti različnih stereotipov, ki se pojavljajo v obeh nanizankah, je potrebno poudariti, da so analizirane reprezentacije pogosto ambivalentne. Dejstvo je, da oba analizirana lika pravzaprav nista negativna, temveč bolj pozitivna. To se kaže predvsem v odnosu sodelavcev, ki pogosto iščejo pomoč, nasvete ali pa zgolj tolažbo pri Fati in Vesu. Takšen odnos predstavlja nek stereotip o tem, da so »Balkanci« odprti in široki ljudje, ki imajo zelo dober čut za sočloveka in ki so vedno pripravljeni pomagati človeku v stiski. Ta ambivalentnost je tudi sicer močno prisotna v slovenski družbi, ko se po eni strani stereotipizira in odrinja na rob vse, ki prihajajo s področja nekdanje Jugoslavije, po drugi strani pa so kulture teh istih priseljencev izjemno popularne, vse od različnih kulinarčnih specialitet pa do glasbenih izvajalcev, ki polnijo dvorane po vsej Sloveniji.

In nenazadnje, ker sta obe analizirani nanizanki humoristični, so tudi reprezentacije Bošnjakov v njih podane na humoren način. Lahko bi rekli, da nanizanke predstavljajo neke vrste vizualizacijo siceršnjega smešenja priseljencev iz Bosne in Hercegovine v slovenski družbi, kjer zavzemajo »vodilno vlogo« v različnih vicih o Hasu in Muju.

4 SKLEP

V diplomski nalogi sem poskusila odgovoriti na vprašanje, na kakšen način producenti televizijskih žanrov, kot so nanizanke, reprezentirajo največjo skupino Drugih v Sloveniji – narode s področja nekdanje Jugoslavije. Izkazalo se je, da te reprezentacije zgolj reproducirajo že obstoječe stereotipe o »južnjakih« v slovenski družbi. Z analizo dveh najbolj gledanih nanizank na komercialni televizijski postaji Pop TV sem ugotovila, da gre pri reprezentacijah priseljencev iz nekdanje Jugoslavije zgolj za reprezentacijo Bošnjakov. Ti se v humorni luči kažejo predvsem kot karikature vseh možnih stereotipov o Bosancih v Sloveniji.

To pa je le ena plat medalje. Če bi želeli v analizo zaobjeti tudi ostale slovenske nanizanke z visoko stopnjo gledanosti, ne bi imeli kaj analizirati. To je posledica dejstva, da v ostalih slovenskih nanizankah, posnetih med leti 1998 in 2008, ni nobenega stalno prisotnega lika, ki bi bil reprezentiran kot priseljensec s področja nekdanje Jugoslavije. Iz tega lahko sklepamo, da so narodi s področja nekdanje Jugoslavije v slovenskih nanizankah in nadaljevankah reprezentirani ali kot karikature obstoječih stereotipov o »Bosancih« v Sloveniji ali pa v slovenskih nadaljevankah in nanizankah sploh niso prisotni.

Stereotipi, ki jih vsebujeta dve najbolj gledani nanizanki na televizijski postaji Pop TV, nikakor niso fenomeni, ki bi nastali šele s konstitucijo samostojne Slovenije, temveč so bili prisotni že v nekdanji Jugoslaviji. Etnični stereotipi še vedno ostajajo sredstvo, ki do neke mere lajša komunikacijo in kategorizacijo določenih lastnosti. Vendar pa takšne sodbe lahko hitro postanejo problematične, ko se jih uporablja v vseh porah družbenega življenja, še posebej pa v medijski produkciji. Na ta način se stereotipi utrjujejo, reproducirajo in, kar je najhuje, naturalizirajo oziroma postanejo samoumevni, saj niso več podvrženi dvomu.

Zdi se, kot da se tudi v resničnem življenju pripadnike narodov iz nekdanje Jugoslavije obravnava zgolj na dva načina. Ti narodi so ali vir smešenj in vicev ter stereotipnih podob ali pa so zgolj navidezno prisotni v družbi, ki se dela, da jih pravzaprav sploh ni, saj predstavljajo neke vrste »moteči člen«. Slovenska nacionalna identiteta namreč zadnja leta vsebuje še eno

nad-identiteto, in sicer evropsko. Slednja se vzpostavlja kot vse tisto, kar je nasprotno od pojmov Balkana, »južnjakov« ter jugoslovanskih kultur, s katerimi smo si še pred slabima desetletjema delili skupno državo. Skladno s tem se poskuša slovensko nacionalno identiteto distancirati od »balkanske« in jo predstaviti kot bolj evropsko. Vendar pa je ravno »balkanska« tista, ki je konstitutivnega pomena pri definiranju slovenske nacionalne identitete, saj podaja odgovore na vprašanje, kaj vse slovenska nacionalna identiteta ni. Oziroma kot zaključí Veso iz Naše male klinike, vsaka nacija ima svoje »Bosance«: »A ste opazila, kako se Balkan relativno dojema, za Avstrijce Slovenci su Balkan. Za Slovence Hrvati su Balkan. Za Hrvate Bosanci su Balkan«. Nato mu direktorica Velepíčeva odvrne: »Kaj pa za vas, Bosance, kaj je za vas Balkan?« Veso pa ji v svoji duhoviti maniri odgovori: »Pa za nas Bosance, mi ne rabmo Balkana, mi smo sami sebi Balkan. Pa poleg tega, nekdo mora prekinut to verigu. Mi ne moremo zdaj terat Balkana tja do Indije samo zato, ker nam je nerodno bit Balkanac.«

5 LITERATURA

Bešter, Romana. 2007. Socialnoekonomska integracija priseljencev s prostora nekdanje Jugoslavije in njihovih potomcev v Sloveniji. V *Priseljenci: študije o priseljevanju in vključevanju v slovensko družbo*, ur. Miran Komac, 219-255. Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja.

Debeljak, Aleš, Peter Stankovič, Gregor Tomc in Mitja Velikonja, ur. 2002. *Cooltura: uvod v kulturne študije*. Ljubljana: Študentska založba.

Dekleva, Bojan in Špela Razpotnik, ur. 2002. *Čefurji so bili rojeni tu: življenje mladih priseljencev druge generacije v Ljubljani*. Ljubljana: Pedagoška fakulteta, Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti.

Dolenc, Danilo. 2007. Priseljevanje v Slovenijo z območja nekdanje Jugoslavije po drugi svetovni vojni. V *Priseljenci: študije o priseljevanju in vključevanju v slovensko družbo*, ur. Miran Komac, 37-87. Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja.

Giddens, Anthony. 1991. Nacionalna država, narod, nacionalizem. V *Študije o etnonacionalizmu*, ur. Rudi Rizman, 365-370. Ljubljana: Krt.

Hall, Stuart, ur. 2003a. *Representation: cultural representations and signifying practice*. London: Sage Publications.

--- 2003b. The work of representation. V *Representation: cultural representations and signifying practice*: zbornik, ur. Stuart Hall, 15-64. London: Sage Publications.

--- 2003c. The spectacle of the »other«. V *Representation: cultural representations and signifying practice*: zbornik, ur. Stuart Hall, 223-290. London: Sage Publications.

Kobolt, Alenka. 2002. *Zdej smo od tu – a smo še čefurji?* Ljubljana: i2.

Komac, Miran, ur. 2007. *Priseljenci: študije o priseljevanju in vključevanju v slovensko družbo*. Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja.

Pop TV. 1999a. *Tv Dober dan*. Ljubljana. Dostopno prek: <http://poptv.si/serije/> (11. september 2009).

--- 2004b. *Naša mala klinika*. Ljubljana. Dostopno prek: <http://poptv.si/serije/> (11. september 2009).

Repe, Božo. 2002. *Jutri je nov dan: Slovenci in razpad Jugoslavije*. Ljubljana: Modrijan.

Rizman, Rudi, ur. 1991. *Študije o etnonacionalizmu*. Ljubljana: Krt.

Stanković, Peter. 2005. *Rdeči trakovi: reprezentacija v slovenskem partizanskem filmu*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

Šabec, Ksenija. 2006. *Homo europeus: nacionalni stereotipi in kulturna identiteta Evrope*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

Todorova, Maria. 2001. *Imaginarij Balkana*. Ljubljana: Inštitut za civilizacijo in kulturo.

Ule, Mirjana. 1997a. *Temelji socialne psihologije*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.

--- 1999b. *Predsodki in diskriminacije: izbrane socialno-psihološke študije*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.

Velikonja, Mitja. 2002. »Dom in svet«. Kultura in študije naroda. V *Cooltura: uvod v kulturne študije*, ur. Aleš Debeljak, Peter Stankovič, Gregor Tomc in Mitja Velikonja, 283-297. Ljubljana: Študentska založba.